

КОНЦЕПЦІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОВІСТЯХ Т. ШЕВЧЕНКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).

Ярошевич І. Концепція творчої особистості в повістях Т. Шевченка; 8 стор.; кількість бібліографічних джерел – 10; мова – українська.

Анотація. У статті досліджується художнє відображення реалізації творчої особистості у повістях Т. Шевченка, що є одним з найбільш значущих засобів вираження його естетичного світобачення.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, духовна культура, творча особистість.

Творчість Т. Шевченка наділена винятковою здатністю не тільки виховувати, а й розвивати мислення людини, вона дає розуміння і відчуття національної ідентичності, формує правдивий погляд на історію, наснажує вірою в краще майбутнє. Свого часу Є. Маланюк писав, що якби наприкінці XIX ст. «комусь спало на думку поставити тему «Шевченко як поет державний», то, поза всяким сумнівом, на такого дивака подивилися б як на божевільного» [6, с. 408].

Сьогодні переважна більшість дослідників [3], [8] сформували погляд на Т. Шевченка як на поета національної ідеї, як ідеолога української державності. Це є свідченням того, що відбуваються зміни в суспільній свідомості до нового сприйняття митця, до відкриття у творах Т. Шевченка нових суттєвих граней.

Повісті Т. Шевченка надзвичайно багаті на «людські типи», бо саме в них живуть і виростають «різні світи»; «вододіл проходить передусім через морально-етичний вимір: люди різних станів оцінюються автором насамперед із погляду їхнього гуманізму; а їхній добробут і багатство служать або джерелом добрих справ, допомоги нужденним, або джерелом кривди, несправедливості, якщо стають метою існування» [4, с. 42].

Перебуваючи на засланні у Новопетровському укріпленні Т. Шевченко написав близько двадцяти прозових творів, здебільшого це повісті, з яких збереглося дев'ять: «Наймичка», «Варнак», «Княгиня», «Музикант», «Несчастный», «Капитанша», «Близнецы», «Художник», «Прогулка с удовольствием и не без морали». На жаль, жоден із зазначених творів не був надрукований, хоча прагнення письменника у цьому було надзвичайно сильним. Неодноразово Т. Шевченко звертався до С. Аксакова та П. Куліша з проханням допомогти редагувати тексти, підправити стиль, спрямувати в потрібному напрямку, щоб яскравіше виписати характери своїх героїв. У листі до останнього широко писав: «Навчи ти мене, будь ласка, що мені

робить з руськими повістями? У мене їх десятків коло двох набереться. Затопить грубу – шкода: багато праці пропаде... Порадь, будь ласка, що мені робить» [9, с.132]. На що П. Куліш дав стриману відповідь, але не розрадив, не вгамував душевного болю і неспокою самого Т. Шевченка: «Не хапайся, братику, друкувати московських повістей. Ні грошей, ні слави за них не здобудеш. Адже ж і Данте, і Петрарка думали, що прославляться латинськими своїми книгами. Отак тебе морочить ся москальщина. Цур їй! Лучче нічого не роби, так собі сиди та читай, а ми тебе хлібом прогодуємо, аби твое здоров'є!» [9, с. 134].

Знаходячись на засланні, перебуваючи в умовах повної ізоляції від світу мистецтва, від елементарної можливості повноцінного спілкування зі своїми однодумцями, Т. Шевченко відчуває необхідність написати про наболіле у прозі. Саме манера оповіді дає можливість розкрити найпотаємніші куточки його зраненої, пошматованої душі, наділити героїв своїми думками та ін.

Тому повістям Т. Шевченка властивий «стримано сатиричний побутопис» [1, с. 242], що інколи переростає в пристрасні публіцистичні інвективи у поєднанні з проникливим ліризмом.

Ю. Івакін та В. Смілянська стверджують, що втілення ідеалу людини, зображення творчої особистості у прозі Т. Шевченка відбувається на засадах класичного й просвітительського ідеалу природної людини, «не зіпсутої фальшивими «цінностями» цивілізації для вибраних, а також доброго християнина, та риси викоханого авторською уявою національного інтелігента-трудівника, спадкоємця як класичної (...і сковородинівської теж), так і козацької традиції» [4, с. 42].

У повістях письменник змальовує образи селян – Олени та її брата матроса («Прогулка...»), Лукії – наймички, солдата-військового Омеляка Тумана («Княгиня») та образи героїв, що презентують людей мистецтва, з їхньою спільною трагедією – кріпацтвом: Кирило («Варнак»), художник («Художник»), Тарас («Музикант»).

Попередниками Т. Шевченка у розкритті теми трагічної долі творчої особистості, кріпосного інтелігента дослідники називають М. Павлова («Іменини», 1835) та О. Герцена («Сорока-злодійка», 1848) [4, с. 44]. Такі «дзеркальні пари» утворені образами Саватія і Зосима Сокир («Блезнецы»), Наташі і Лізи – дочок поміщиці Софії Самійлівни («Музыкант»). Проте, найвиразнішим персонажем повістей Т. Шевченка є сам розповідач – мандрівний художник, «антикварій» – шукач старожитностей і всього прекрасного, – образ цілковито біографічний [4, с. 43]. Тому автор-розповідач досить часто заміняє гнівні, претензійні висловлювання сатиричними чи іронічними коментарями, бо він і є головним героєм власних творів.

Власне цієї думки дотримується і Л. Кодацька, відзначаючи багатоплановість повістей письменника, яка «виявляється не тільки у різноманітних сюжетних ситуаціях, а передусім у змалюванні різних аспектів суспільного життя та в тому внутрішньому підтексті, який неважко розгадати, бо за зовні ніби химерною канвою сюжету захована набагато глибша й важливіша лінія твору, авторська думка» [5, с. 74].

Проблематика повістей Т. Шевченка розкривається через передачу психології головних героїв, їхніх переживань, відтворення середовища, яке впливає на вчинки і формування поведінки самих героїв, тим самим вказуючи на соціальні причини страждання таких чутливих і незахисних творчих особистостей які постають у повістях «Варнак», «Художник», «Музыкант».

Трагічна доля талановитих художників, музикантів, артистів, композиторів, поетів була явищем досить поширеним у добу Т. Шевченка. У мастках багатих поміщиків – Шереметьєвих, Юсупових, Голіциних, – існували кріпосні театри, оркестри, а найбільшою популярністю користувалися «власні» художники й поети. Усі дивовижно обдаровані, талановиті особистості, як не прикро, усвідомлювали своє безправне становище, що посилювалося безглуздими примхами та забаганками їхніх господарів.

Особисто для Т. Шевченка історія підневільного митця мала велике значення, бо була для нього не тільки разючим фактом тогочасної дійсності, не тільки відомою з художньої літератури, мемуарів, розповідей знайомих чи власних спостережень. Це була його історія, його трагедія. Неспростованим залишається і той факт, що Т. Шевченкові були відомі й трагічні випадки із життя людей причетних до мистецтва, яким не поталанило бути викупленими із кріпацтва.

У своїх творах Т. Шевченко надавав особливого значення не тільки висвітленню проблеми виховання, а й розв'язанню проблеми освіти, завдяки якій люди могли б розібратися у складних суспільних відносинах, належним чином оцінити ту ситуацію, в якій знаходилися, та

прагнули б її змінити. Саме таким героєм є варнак Кирило («Варнак»): всебічно розвинений кріпосний інтелігент, доволі талановита особистість, успішно справляється в ролі компаньйона графського сина і на посаді писаря в конторі. Він до певного часу поводить себе стримано, досить виважено, але не може змиритися із рабським становищем, що і послужило причиною його гніву і помсти поміщикам уже в ролі отамана повстанців-месників.

Т. Шевченко докладно описує біографію Кирила, його оточення, адже поштовхом до бунту слугує не тільки його особиста образа, а й бажання змінити становище своїх товаришів. Попри рішучі дії (Кирило ледве не вдався до вбивства), письменник наділяє свого героя-варнака сентиментальними рисами характеру: християнським смиренням, всепрощенням, каяттям та зреченням боротьби.

Т. Шевченко проводить свого героя через суворі випробування з тією метою, щоб довести неперспективність такої форми боротьби, яку обрав Кирило. Він заплутався у власних амбіціях, які підсилювалися ганебними вчинками графського сина – наруга над дівчиною-кріпачкою та самоправство й жорстокість до своїх підлеглих.

Ю. Івакін слушно вказує на непослідовність у настроях і діях варнака: ненависть до графа змінилася почуттям жалю, помста – всепрощенням ворогові, бунтарство – осудженням жорстокої розправи селян з поміщиками, що сприймається у повісті як наслідок виховання його гувернанткою княгині. Магдалена відіграла роль психологічного фактора у спрямуванні настроїв Кирила, його поглядів на життя, бо прищеплювала йому ще з юнацьких літ євангельське вчення про любов до ближнього. Ненависть до Болеслава, що зародилися з перших днів перебування у графському маєтку, бажання з ним розправитися охолоджувалися християнською проповіддю смирення: «Я в душе возненавидел Болеслава, и если б не она, то я давно бы ему свернул голову. Но она, бедная, жестоко оскорбленная, бывало, приголубит меня и повторяет мне светлые слова: «Любите и ненавидящих вас» [10, с. 122].

На думку Л. Кодацької, «пробудження у Кирила нічим не виправданого жалю до спокусника його нареченої різко контрастувало з попередніми настроями варнака» [5, с. 116]. Муки сумління і благородний жест до свого ворога зароджуються в серці Кирила саме в момент пограбування графа, коли, відвернувшись від нього, дає наказ «привязать чемоданы, развяжут и одеть графа и его камердинера-француза. И дал еще червонец ямщику на водку и отпустил их с богом, не тронувши и волоска» [10, с. 125]. Цей благородний жест щодо ворога був першим

кроком до «очищення гріхів», які все важчим тягарем лягали на душу Кирила.

У вступній частині до повісті «Художник» розмежовується поняття мистецького ремесла і геніального мистецтва. Автор наголошує на непроминушості й актуальності мистецтва для будь-якого часу. «Справжня творчість, – пише О. Піскун, – породжується божественним натхненням, що дається митцеві згори, у такому творчому процесі митець є посередником між Богом і людьми через власну творчість» [7, с. 403]. Дослідниця стверджує, що художник розмінявши власний талант на життєві блага, втрачає свою «духовну сутність, іскру божественного натхнення – справжню мистецьку сутність втрачають і його твори» [7, с. 403]. Трагічна історія життя художника досить яскраво ілюструє ці два цілком протилежні типи творчості.

Т. Шевченко вміло типізує власне світовідчуття і його особисті враження стали предметом художнього узагальнення. Тому «об'єктивізації суб'єктивного сприяє органічне злиття суб'єктивного авторського почуття з суб'єктивним переживанням персонажа або оповідача, тому всі «я» в художньому – не що інше, як певні грані авторської свідомості» [2, с. 4].

У повістях «Художник» і «Музикант» автор біографічний стоїть одночасно – і за оповідачем (Сошенком), і за героєм художником («Художник»), і за героєм скрипалем Тарасом («Музикант»), котрим автор не тільки співчуває, а й наділяє їх своїми думками, переживаннями. У долях творчих особистостей обох творів наявна подібність з біографією письменника – сирітство, кріпацтво та викуп з нього. А надалі

«подібність завершується» і в кожному творі Т. Шевченко моделює можливі варіанти «розгортання» долі творчої особистості в тогочасному суспільстві та й своєї власної водночас. У повісті «Художник» – це невдале одруження, занепад таланту, божевілля й трагічний кінець, а в «Музиканті» – шлюб з коханою жінкою, надія на щасливе майбутнє і плідну творчість.

Досить активна і талановита особистість піднімається до вершин духовної культури через залучення високого інтелектуального потенціалу, напруження творчих сил, багатий запас знань у різноманітних сферах буття. Ідейне спрямування конфлікту повістей «Варнак» і «Художник» виходить за межі індивідуальних стосунків особистостей з різних верств суспільства. Тоді як антикріпосницький пафос повісті «Музикант» посилюється тим, що у ролі лиходія, з волі якого страждає талановитий музикант і гине актриса, виступає кріпосник, якому законом дано право вершити долі людей.

Т. Шевченко, користуючись різними життєвими фактами із життя творчої інтелігенції, відповідно, і фінал своїх творів проектує в індивідуальному порядку, оперуючи збігами в реальній дійсності: протестант Кирило завершує своє життя довічним поселенням у Сибіру, художник помирає, і тільки історія музиканта Тараса закінчується щасливо: заможний хutorянин викупає з кріпацтва талановитого юнака. Герої повістей Т. Шевченка – творчі особистості – залишаються гуманними за будь-яких обставин, у силу суспільних і особистих можливостей намагаються творчо реалізуватися, а всі випробування сприймають по-християнськи смиренно.

Література

1. Білецький О. І. Російська проза Т.Г.Шевченка // Від давнини до сучасності: Вибрані праці з питань літератури: У 2-х т. / О. І. Білецький – К. : Художня література, 1960. – С. 231-256.
2. Гетьман С. В. Просвітницький ідеал людини та його образна інтерпретація у повістях Т. Шевченка / С. В. Гетьман / Автореф. дис. канд. філологічних наук. – К., 2003. – 19 с.
3. Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Факт, 2009. – 148 с.
4. Івакін Ю. С. Образний світ // Творчий метод і поетика Т. Г. Шевченка / Бородин В. С., Івакін Ю. С., Кирилюк Є. П., Смілянська В. Л. та ін. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 34 – 56.
5. Кодацька Л. Ф. Художня проза Т. Г. Шевченка / Л. Ф. Кодацька. – К. : Наукова думка, 1972. – 327 с.
6. Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу / Є. Маланюк. – К. : Дніпро, 1997. – 430 с.
7. Піскун О. Трагедія митця в суспільстві (на матеріалі повісті Тараса Шевченка «Художник») / О. Піскун // Збірник праць: Міжнародної (38) наукової шевченківської конференції. – Черкаси : Видавець Чебаненко Ю. А., 2011. – С. 403-415.
8. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: Дванадцять статтів / Л. Плющ. – К. : Факт, 2001. – 384 с.
9. Шевченко Т. Г. Листи / Т. Г. Шевченко // Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 6. – 612 с.
10. Шевченко Т. Г. Повісті / Т. Г. Шевченко // Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 4. – 600 с.

Ірина Ярошевич

КОНЦЕПЦИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ПОВЕСТЯХ Т. ШЕВЧЕНКО

Аннотация. В статье исследуется художественное отображение реализации творческой личности в повестях Т. Шевченко, что является одним из наиболее значимых способов передачи его эстетического мировоззрения.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, духовная культура, творческая личность.

Iryna Yaroshevich

THE CONCEPT OF A CREATIVE PERSONALITY IN THE NOVELS OF T. SHEVCHENKO

Summary. The article investigates the artistic display the implementation of a creative personality in the novels of T. Shevchenko, which is one of the most important ways to transfer his aesthetic vision.

Key words: intellectual potential, spiritual culture, creative person.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2014 р.

Ярошевич Ірина Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії української літератури і фольклористики Донецького національного університету.